

1896 – Decisiun dalla suprastanza locala, nua tener giu sigl avegnir la fiera annuala dil zercladur ella vischnaunca Tujetsch

Il liug da fiera en Tujetsch ha savens caschunau dispetas. Aschia vegneva solidaricamein brattau giu denter Sedrun e Rueras. Pils vischins dalla Cadi fuvu Rueras memia lontan. La regenza cantunala pren posiziun, renconuscha e decida fetg diplomatic: La decisiun vegn suradada alla suprastanza ed en consideraziun che la frequentaziun da quella fiera ei da vart dallas vischnauncas confinontas da nies cumin, en riguard lontanaziun da viadi, pli giavischeiola a Sedrun che Rueras.

Sin fundament dalla grad prelegida sentenza governativa ariguard nua che la fiera annuala dil zercladur dueigi vegnir tenuta giu ella vischnaunca **Tujetsch** sigl avegnir, la quala decisiun ei davart dalla tit. regenza governativa cantunala suradada exclusiv e definitivamein alla suprastanza, ha quella cumpetentamein renconuschiu e decidiu:

- a) En consideraziun, che quella fiera annuala dil zercladur ei schon da circa 50 onns enneu adina stada e tenuta giu regularmein a **Sedrun**;
- b) En consideraziun ch'ina midada locala da quella fiera ei en negina moda vegnida movida ni giavischada, ton da vart dalla suprastanza, sco era buca dalla vischnaunca sezza;
- d) En consideraziun ch'il dretg da translocar fieras en in auter niev liug ei caussa dil Cussegl Grond, il qual teidla ed execuescha il giavisch relativ dallas suprastanza e vischnauncas sco talas e buca intrigas frehas speculativas privatas.
- d) En consideraziun che la frequentaziun da quella fiera ei da vart dallas vischnauncas confinontas da nies cumin en riguard lontanaziun da viadi, pli giavischeivla a **Sedrun** che Rueras.

La suprastanza locala ha renconuschiu:

La fiera da **Tujetsch** dils 4 da zercladur duei vegnir tenuta sigl avegnir vinavon a **Sedrun**.

Per la suprastanza **Tujetsch**
Soliva Johann Anton, εμπrem gerau
Tujetsch, ils 3 d'october 1896

Rueras ils onns 1920

1897 - Terminaziun denter Tgom e Stavel Secs (Stavelsecs)

Il^s pasturs dallas singulas alps han stuiu enconuscher bein ils cunfins dallas alps. En quei grau regeva strentgadat. La pasculaziun suls cunfins dall' alp ora vegneva absolutamien buca tolerada. Ins era stretgs, il pavel era savens scarts ed ils pursanavels stregns. Da temps en temps stuevan ils tiarms vegnir controllai, tschentai e marcai da niev. La terminaziun dil Tgom encunter Stavelsecs ei stada semplia e treis cruschs ein stadas sufficientas per marcar ils cunfins.

Terminaziun da Tgom e Stavel Secs suren ed surora

Terminau suls trutgs, che vegnan sullas palas dil **Tgom** en e van sullas palas dalla **Val dil Run**. Terminau cun treis cruschs:

1. Sisum denter **Ruinez** en in crap sut la via.
2. En sil **Crest da Ruinez** sur la via en in grep.
3. Ora sisum la **Pala dalla Val dil Drun** sut via en in grep.

Che hagi fatg questa terminaziun per cumissiu dalla vischnaunca atesta il terminatur

Alfons Luregn Jagmet

Il president da vischnaunca

Anselm Capeder

Tujetsch, egl october 1897

Terminaziun
de
Tgom e Stavelo secs sur en ed ora.
Terminau suls trutgs, che vegnan sullas palas dil
Tgom en e van en sullas palas della val dil Run.
Terminau cun 3 cruschs:
1. Sisum denter Ruinez, en in crap sut la via.
2. En sil Crest de Ruinez sur la via en
in grep.
3. Ora si cum la pala della val dil Drun
sut via en in grep.
Che hagi fatg questa terminaziun per cumissiu
della vischnaunca atesta:
Tujetsch egl October 1897. El Terminatur: Alfons Jagmet
El Pres. de vischnaunca: Anselm Capeder

1897 - Uorden dallas lavurs cuminas

Pader Placi a Spescha nota igl onn 1806: "La lavur cumina vegn dirigida dil statalter e dils cauvitgs. Quella lavur cumpeglia il baghegiar e mantener vias e punts, mundar e runcar pastiras. Mintga casada tarmetta ina ni duas persunas secund la lavur. L'entschatta dalla lavur vegn annunziada cun tucclar in zenn. Ins differenziescha duas sorts da lavur cumina: Lavur cumina per baselgias e pervendas. Da quella sto l'entira vallada prender part. L'autra lavur cumina sto mo ina part prestar. Jeu stoiel constatar, ch'ei regia en quei liug selvadi in bien spert vid quellas lavurs, schegie che quellas schassen giavischar tscheu e leu ina megliera tecnica.»

Uorden da lavurs cuminas per la ludeivla vischnaunca da Tujetsch - revediu 1897

1. Las lavurs cuminas da vischnaunca vegnan era dacheudenvi fatgas suenter las medemas normas sco tochen ussa.

2. Sur las lavurs cuminas vegn ei mintg'onn igl atun fatg quen ed ulivau. Tgi che ha dabien vegn pagaus ora cugl importo stipulaus per di ch'ei 2 frs.; tgi che ha da schliet duei stuer pagar quei medem importo per di. Per dus dis dabien ni dus dis schliet vegn ei buca fatg pagar ed era buca pagau.

3. In di lavur cumina ei quintaus naven dallas 8 tochen las 4, en quei ei in'ura ruaus da miezdi (il miezdi à 4 uras) e la ordinaria pagaglia ei 2 frs. per di.

Il surveigilader ha aber il dretg da dar a fetg buns luvrers ni tier heftias e prigulusas lavurs tochen 2.50 frs. per di. El ha er la cumpetenzia da dar a schliats e muncus luvrers 1.50 frs. per di e sut circumstanzias entras conclus dalla suprastanza aunc pli pauc.

Affons astg'ei vegnir priu negins tier las lavurs cuminas. In bov ha la medema pagaglia sco igl um, sa aber era sco igl um relativamein vegnir indemnisaus cun pli bia ni pli pauc.

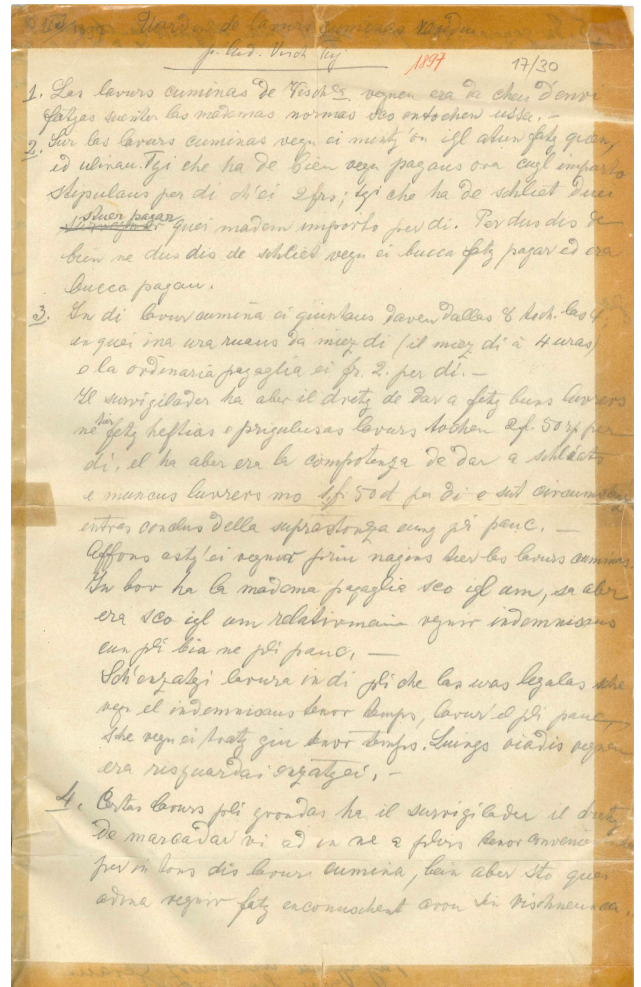
Sch'enzatgi lavura in di pli che las uras legalas, sche vegn el indemnisaus tenor temps, lavura el pli pauc, sche vegn ei tratg giu tenor temps. Liungs viadis vegnan era risguardai enzatgei.

4. Certas lavurs pli grondas ha il surveigilader il dretg da marcarad vi ad in ni a plirs tenor cunvegnientscha per in tons dis lavur cumina, bein aber sto quei adina vegnir fatg avon enconuschent sin vischnaunca.

5. En general ston quels vegnir visai, ils quals han da schliet. Vegnan quels buc, sche vegn ei visau auters. Sch'in ni l'auter vegn visaus e va buc, sche vegn ei quintau sco sch'el fuss staus, mo buca nudaus, vul dir, quei di croda da pagar. Lavurs provedidas ston vegnir visadas 24 uras avon (raschun per buca vegnir a lavur cumina).

6. La surveigilonza dallas lavurs cuminas ei caussa dil tierz genau en uffeci.

Denton duei en mintga vischinadi vegnir fixau in um, il qual surveigilescha pli pintgas lavurs dil liug e dat part al tierz genau.

La survigilanza dallas lavurs cuminas vid la via (priu ora trer chis) e vid plontaziun etc. san vegnir surdadas al bostger ed al vier.

7. Tuttas lavurs cuminas han ils organs numnai cheu sura da survigiladar.

8. Essend las lavurs cuminas per las lennas dils signurs spirituals e scolas vegnidas fetg grevas, sche vegn ei ordavon fatg dus dis lavur cumina per fiug.

9. Dispetas, che duessen levar si denter il survigilader dallas lavurs cuminas e singuls vischins, decidan igl emprend e secund genau.

10. Tuttas lavurs cuminas extraordinarias ston vegnir approbadas dalla suprastonza e dalla vischnaunca sezza.

11. Il present uorden passa en vigur cun Daniev e l'empreda ulivaziun ei igl atun 1898.

Sut datum dils 7 da november 1897 ei il present uorden vegnius acceptaus unanimamein dalla ludeivla vischnaunca.

Attesta

Tujetsch, ils 7 da november 1897

Il president da vischnaunca Anselm Capeder

NB. Tras present uorden ein ils ulteriurs uordens da vischnaunca annullai.

Sedrun

1899 – Cudisch dils vischins da Surrein

Da vart dretga fuvan las cundiziuns da viver segiramein empau autras. Leu fuvan els era empau per sesez e gudeván forsa quella izolaziun. Da Rein Sut tochen si Canadal e da Nalps en a Nacla e Burganets sederesavan ils praus grass e maghers. Igl onn 1849 vegnan las pastiras da casa pridas si e per Surrein vala la suandonta pastira:

La pastira da casa da Surrein va giu tier la Punt Cavorgia, las Tarviarsas digl Uaul Surrein en tochen entadem Plaun da Greps sil Spitz dil Tgom tochen sitier ils tiarms e fila en Plaun da Vaccas. Da leu naven fila giu tier il Crap Gries dils Falluns da Pardatsch da Vaccas tochen enasisum las Rigischs, va dil trutz dil Plaun dallas Cavorgias ora il Plaun dallas Cavorgias entochen la Val dil Plaun Tschaler, il Drun ei da guder cun ils da Sedrun.

Conclus dils vischins da Surrein

1. Tuttas cauras che ein el vischinadi sil di ch'ei vegn fatg mundi crodan en da vischinar.
2. Il cavrer duei vegnir pladius entochen ch'ei entscheiva la scola, il cavrer duei aber schar ira las cauras nua ch'ellas vulan e catschar ellas per la sera, quei aber per sin suenter dar lartg.

Surrein, ils 29 d'october 1899

Ils vischins

1900 - Normas tschentadas si dalla vischnaunca

Igl onn 1390 veda la claustra da Mustér la dieschma sin nuorsas per ina unica summa da «103 churwelsche Mark». Quei ha attractivitaun la tratga da nuorsas al vischin tuatschin. La tratga da nuorsas fuvva era el 19avel tschentaner da gronda impurtonza. Il diember variava entuorn 1300 tgaus. Il territori da Tujetsch ei predestinaus per quella tratga, patratg'ins mo vid las biaras e bialas pastiras els aults. - Da casa fuvva la nuorsa tuatschina ni era nuorsa da Nalps, carteivel ina descendenta dalla «Torfschaf». Ella pesava 25 - 30 kilos e fageva treis tochen quater tschuts ad onn. Quella nuorsa ha denton stuiu untgir el decuors dil 19avel tschentaner muort interess economics. Dil tuttatfatg svanida eis ella denton per ils onns 1940.

Normas tschentadas si dalla ludeivla vischnaunca da Tujetsch 1900, ils 3 da december

Havend la vischnaunca priu si l'Alp Curnera, sche ha la cumissiun stada eligida, anflau per bien da metter avon alla ludeivla vischnaunca las sequentas normas

- I. co s'arranschar cun las nuorsas pil temps da stad e
- II. co ins savessi aunc trer a nez la respectiva alp cun auters tiers.

I. Per quei fa la cumissiun la proposiziun che la vischnaunca duei fixar 2 cautebias da nuorsas che dueien haver quitau che las nuorsas vegnien pertgiradas cun tutta premura ed era mirar ch'ei vegni dau bien uorden pil cass da neivs.

Plinavon dueien quels umens haver la cumpetenzza da cumandar al nurser cura ira cun las nuorsas d'in liug en l'auter sco cheu suonda pressapauc e quei era entras entelgientscha cun la suprastonza.

Ils 28 da zercladur dueien las nuorsas vegnir cargadas en **Curnera** e star leu tochen miez fenadur circa, respectiv entochen ch'igl ei sufficientamein maglia sin la **Puzza** e lu puspei suenter esser finiu la maglia sin la **Puzza**, also suenter 3 jamnas circa, turnar en **Curnera**.

En **Curnera** dueien las nuorsas pascular pli u meins la jarva si dad ault ord pastg da biestg, essend la jarva buna per nuorsas egl ault. Mo pil cass da basegns, essend ruh aura ni schiglioc scart da maglia, era magliar giu da bass, aschia che las nuorsas hagian sufficientamein maglia per tut temps a motiv che l'alp ei primaramein prida si per las nuorsas.

Essend ils stiarls naven da **Maighels**, sche dueien las nuorsas era magliar si **Maighels**, l'Alp **Tschamut**, **Val Val** e **Val Giuv**, aschia da temps a temps tenor ordinaziun dils cautebias. Il nurser dueigi da tut temps pli u meins depender dils cautebias ed ira en liug a l'auter cun las nuorsas.

II. Per recavar ina resursa alla cassa da vischnaunca ha la cumissiun proponiu da prender si stiarls tochen sco la stagiada da **Maighels** porta e lura cun quels era far diever dall'Alp **Curnera**, senza pregiudezi dallas nuorsas.

817c v
Normas tschentadas si della feder. Vischia de Tujetsch 1900 Pag. 133

Havend la Vischia priu l'Alp Curnera sche ha la Commission stada elegida en flau per bien de metter avon alla Bidu. Vischia las sequentas normas si saren ^{separ} far cun las nuorsas pil temps de stad e trer ins savessi come ber a nez la resp. cun auters tiers.

I. Per quei fa la Commission la proposiziun che la Vischia degi guardar e custodir a de nuorsas che degen haver quitau che las nuorsas vegnien pertgiradas cun tutta premura ed era mirar chei vegni dau bien uorden pil cass de neivs.

Plinavon degen quels umens haver la cumpetenzza de comandar al nurser cura ira cun las nuorsas sin liug en l'auter sco cheu suonda pressapauc e quei era en en l'Alp en tocha cun la suprastonza.

Ils 28 de zercladur degen las nuorsas si degen cargadas en Curnera e star leu tochen miez fenadur circa, respectiv entochen chei gela in sufficientamein maglia sin la puzza e lu puspei suenter esser finiu la maglia sin la puzza e lu puspei suenter 3 jamnas circa, turnar en Curnera.

En Curnera degen las nuorsas pascular pli u meins l'Alp Curnera egl ault ord pastg de biestg, essend la jarva buna per nuorsas egl ault, mo pil cass de basegns essend ruh aura ni schiglioc scart da maglia, era magliar giu da bass, aschia che las nuorsas hagian sufficientamein maglia per tut temps a motiv che l'alp ei primaramein prida si per las nuorsas.

Essend ils stiarls naven da Maighels, sche degen las nuorsas era magliar si Maighels, l'Alp de Tschamut, Val Val e Val Giuv, aschia da temps a temps tenor ordinaziun dils cautebias. Il nurser degegi da tut temps pli u meins depender dils cautebias ed ira en liug a l'auter cun las nuorsas.

II. Per recavar ina resursa alla cassa de Vischia ha la Commission proponiu de prender si stiarls tochen sco la stagiada de Maighels porta e lura cun quels era far diever dell'Alp Curnera senza pregiudezi dellas nuorsas.

Proposiziun falga della commission competent: il gladiu il nurser:

III. Proposiziun fatga dalla cumissiun concernent il pladir il nurser. Per tal e qual che surpren da pertgirar las nuorsas temps da stad, tschenta la vischnaunca las suandontas obligaziuns. Il nurser duei per aschiditg sco il survetsch cuoza, star sulettamein vid siu uffeci da pastur ed haver tut pusseivel quitau per pertgirar bein las nuorsas ed a motiv da quellas ordinaziuns resalva la vischnaunca il cumpetent dretg, da en tut cass da cuntents mussaments ch'il nurser hagi buca ademplier sias obligaziuns, seigi en in grau ni l'auter da strufegiar quel pil donn cuntrer ad el giud la pagaglia 1 – 2 raps per nuorsa.

Plinavon ha il nurser l'obligaziun da far maner las nuorsas sin pastira da biestg tenor ordinaziun dils cautevias silmeins temps d'atun, la quala obligaziun ei medemamein suttamessa a castitg.

Ch'il sura seigi legiu avon alla ludeivla vischnaunca ed approbau sut il sura datum attesta il vicepresidente
Gion Andriu Berther

Tschamut

1900 - Statuts pertuccont ina amegliuraziun dalla tratga da nuorsas

Quella amegliuraziun dalla tratga da nuorsas ei stada la mort dalla nuorsa tuatschina, ni nuorsa da Nalps. Igl ei da capir, ins leva pli grondas e pli grevas nuorsas cun dapli launa e carn. La decisiun dalla vischnaunca ei da cumprar anugls entirs, tschancs, in tons dil Valleis ed auters dil "Hoff da Val", Val s. Pieder e quels duein esser, sche pusseivel, muts e ners. Ils anugls indigens ston vegni schubergiai, castrai, sin miez mars 1901. Tenor contract daventa la Val Curnera alp da nuorsas per la vischnaunca cun pagar annualmein 950 frs.

Statuts dalla ludeivla vischnaunca Tujetsch concernent ina amegliuraziun dalla tratga da nuorsas ed il fatg contract cun Emanuel Deragisch dall'Alp Curnera

Sut datum dils 6 da december 1900 ei l'elegida cumissiun dalla ludeivla vischnaunca seradunada a Sedrun per prender entgins conclus co ins savessi ameglierar nossa tratga da nuorsas, sco era co dar empau meglier uorden concernent la pasculaziun da quellas temps da stad ed atun e perquei intent tschentant si ils suandonts statuts ch'ei vegni mess avon alla ludeivla vischnaunca per approbaziun, il qual ei daventau ils 9 da december 1900.

1. Per arrivar tier in meglier raz ei stabilii che la vischnaunca cumpri circa 30 anugls entirs, intons valesans ed in tons ord il raz dils «Hoffs Val». Igl ei era fixau da cumprar pli u meins muts e ners sche pusseivel. Las spesas da cumprar vegnan pagadas ord cassa da vischnaunca ed il prezi u valeta dils tiers duei tal e qual che surpren in tal anugl pagar. Plinavon duei la vischnaunca procurar per nuorsas dil medem raz sin giavisch da vischins da nossa vischnaunca, denton tals amatars dueien pagar era las spesas tier la valeta e s'annunziar tochen ils 18 da schaner 1901. Ils anugls dueien vegnir reparti sin ils vischinadis tenor diember da nuorsas pressapauc.

2. Plinavon duei per mintga vischinadi vegnir fixau 2 umens ils quals meinien controlla che tuts auters anugls (cun excepziun d'in u l'auter particular bien e grond exemplar adattaus per bien raz) vegnien schubergiai avon miez mars, cass cuntrari han quels umens l'obligaziun sut peina da castitg da schubergiar tals anugls sin quen dil particular per la taxa da 50 raps per tier.

3. Ariguard la pasculaziun ei la cumissiun entrada en suandontas contractivas cun signur Emanuel Deragisch, resalvond l'approbaziun dalla vischnaunca sco ei daventau medemamein

Statuts dell'Union Vischne Tujetsch concernent ina amegliuraziun
dalla tratga de nuorsas ed il fatg contract cun Emanuel Deragisch
dell'Alp Curnera 1900

31401

Sut datum dils 6 de Dez 1900 ei l'elegida cumissiun della ludeivla
Vischne seradunada a Sedrun per prender entgins conclus
co ins savessi ameglierar nossa tratga de nuorsas sco era
co dar empau meglier uorden concernent la pasculaziun de quellas
temps da stad ed atun, per quei intent tschentant si ils
suandonts statuts ch'ei vegni mess avon alla ludeivla Vischne
per approbaziun il qual ei daventau ils 9 de December 1900.

1) Per arrivar tier in meglier raz ei stabilii che la Vischne
cumpri circa 30 anugls entirs, intons valesans ed in tons
ord il raz dils Hoff's Val. ei glei era fixau da cumprar plinavon
muts e ners sche pusseivel.
Las spesas de compra vegnan pagadas ord cassa de Vischne ed il prezi
u valeta dils tiers duei tal e qual che surpren in tal anugl pagar.
Plinavon duei la Vischne procurar per nuorsas dil medem raz sin
giavisch de vischins de nossa Vischne denton tals amatars dueien
pagar era las spesas tier la valeta e s'annunziar tochen ils 18 de schaner
ils anugls dueien vegnir reparti sin ils vischinadis tenor diember
da nuorsas pressapauc.

2) Plinavon duei per mintga vischinadi vegnir fixau 2 umens
ils quals meinien controlla che tuts auters anugls (cun excepziun sin
u tantor particular bien e grond exemplar adattaus per bien raz) vegnien
schubergiai avon miez mars cass cuntrari han quels umens
l'obligaziun sut peina de castitg de schubergiar tals anugls sin quen
dil particular per la taxa de 50 raps per tier.

3) Ariguard la pasculaziun ei la cumissiun entrada en suandontas
contractivas cun signur Emanuel Deragisch resalvond l'approbaziun
della Vischne sco ei daventau medemamein sut datum dils 9 de Dez 1900
La Vischne de Tujetsch s'oblighera de pagar a signur Emanuel Deragisch
per l'Alp Curnera 950 frs (noffstschien e tuchmarcha) tochen ins annualmein
e quella annunziun vegn fatga par 3 ons proxim; aschia che l'Alp Curnera
creda si per direx quels ons alla Vischne e quella ei suverana

sut datum dils 9 da december 1900.

La vischnaunca da **Tujetsch** s'oblighescha da pagar a signur Emanuel Deragisch per l'**Alp Curnera** 950 frs. (novtschientschunconta) tscheins annualmein e quella cunvenziun vegn fatga per ils 3 onns proxims; aschia che l'**Alp Curnera** croda vi per diever quels onns alla vischnaunca e quella ei suverana da far diever dall'alp sco ei cunvegn e plai ad ella.

Emanuel Deragisch ha plinavon l'obligaziun da far megliurar la via denter **Maighels** e **Curnera**.

Ch'il sura seigi legiu avon ed approbau attesta

Vicepresident

Joh. Andreas Berther
Tavetsch

Via veglia a **Selva** cun la caplutta da s. Gion e s. Valentin

1900 - Lavurs cuminas

Il cauvitg da mintga vischinadi surdava la gliesta da lavur cumina al gerau e quel resumava per la vischnaunca e fageva la controlla.

La tabella muossa la lavur cumina dil vischinadi da Tschamut digl onn 1900. Igl Augustin Riedi veva aunc digl onn vargau da luvrar 8 uras. Taglia da tiers, las taxas, ha el pagau 23.50 frs. El vegn obligaus da luvrar 18 1/3 dis. Luvrau ha el mo 3 dis, aschia ch'el resta per 15 1/3 dis en schliet.

Il vischinadi da Tschamut dumbrava 14 fiugs, dus fiugs senza um, in fiug cun fargliuns ed il Carl Cavegn menava il Hotel Rheinquelle. Il vischinadi da Tschamut ha prestau en tut 121 dis lavur cumina! Quintau sin l'entira val cun 160 fiugs fa quei rodund 1400 dis lavur cumina.

Resultat dellas lavurs cuminas 1900

Veder
de bien de Schliet

Tschamut.

	taglia de tiers	Sort	de Luvrau dis	Luvrau dis	men de bien	de Schliet
8 Riedi Augustin.	23.50	2	18 1/3	3		15 1/3
Riedi Gion Giusep (de August)	6.75	4	4 2/3	-		4 2/3
7 1/4 Riedi Gion Giusep	17.25	2	14	1		13
10 3/4 Riedi Gion Antoni	12.25	2	14 1/4	3		11 1/4
Cavegn Carl	3.50	2	3	3		-
8 Peder Margareta	00.75	1	9 1/2	1/2		9
4 2/3 Deflorin Giach Antoni	15.75	2	9	2		8
4 1/2 Deflorin Vigiel	14.25	2	13 1/2	1		12 1/2
3 1/4 Albin Sep Maria	1.25	2	6 1/4	1		5 1/4
2 3/4 Riedi Sep Martin	3.50	2	6	2		4
3/4 Schmed Viena		1	-	-		-
1 3/4 Schnoz fargliuns	31.75	2	10 1/2	3		8 1/2
8 3/4 Peder Battista	20.25	2	16 1/4	3		13 1/4
Ceduff Gion Antoni	2.25	1	2	3	1	

Ils fargliuns Schnoz da Tschamut